

YOKSULLUK

Araştırma Sorusu: Halit Ziya Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" romanında "yoksulluk", odak figür Ahmet Cemil özelinde ne şekilde işlenmiştir?

Sözcük Sayısı: 3951

Kategori: Kategori1

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	3
2. YOKSULLUĞUN ODAK FİĞÜR AHMET CEMİL'İN HAYATINA ETKİLERİ	5
2.1.Aile İlişkilerine ve Okul Hayatına Etkileri	5
2.2. Edebiyat Hayatına Etkileri	9
2.3.Duygusal Hayatına Etkileri.....	12
2.4.Arkadaşlık İlişkilerine Etkileri	13
3. SONUÇ	17
4. KAYNAKÇA	19

1. GİRİŞ

Yoksulluk denildiğinde akla öncelikle beslenme, giyinme, barınma gibi temel gereksinimlerin karşılanamaması gelse de, herkesin üzerinde uzlaştığı bir yoksulluk tanımı bugüne kadar yapılamamıştır. Bunun nedeni, insanlık tarihi kadar eski olan yoksulluk olgusuna yüklenen anlamın farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda değişkenlik göstermesidir. Kısacası, yoksulluk tanımı, hem zaman içinde hem de toplumsal yapı farklılaştıkça değişime uğramıştır.

Dünya Bankasının girişinde bulunan “Hayalimiz yoksulluğun olmadığı bir dünyadır”¹ tabelası, yoksulluğun küresel bir sorun olduğunu göstermektedir. İçeriği zaman içinde ve toplumdaki topluma değişmekle birlikte yoksulluk, bugün hâlâ gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ezici çoğunluğunun ortak sorunudur.

İnsanlık tarihi kadar eski ve tüm insanlığı ilgilendirecek kadar yaygın bir sorun olan yoksulluğun edebiyat eserlerine girmemesi düşünülemez. Halit Ziya Uşaklıgil’in “hayal ile gerçek”, “zenginlik ile yoksulluk”, “eski edebiyat ile yeni edebiyat” çatışmaları üzerine kurgulamış olduğu “Mai ve Siyah” romanı için karşıtlıkların vurgulandığı bir eser denilebilir. Kişinin başarısında maddi olanaklarının önemine dikkat çekilen romanda, zengin aile çocuğu Hüseyin Nazmi dışında herkesin hayallerine kavuşmak için bir şekilde para bulmaya çalıştığı görülür. Eserde, hayal ile gerçek çatışmasının arkasında bile zenginlik ile yoksulluk karşıtlığının varlığı göze çarpmaktadır.

Kaynak taramalarında eserin dil ve anlatım özelliklerine ilişkin çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bir çalışmada, Mai ve Siyah romanında sıkça karşılaşılan psiko-anlatım tekniğinin yanı sıra genellikle bu teknikle kombinasyon hâlinde kullanılan iç monolog

¹Bilen, Mahmut/ Şan, M. Kemal/ Aydın, M. Kemal, Yoksulluk Sorunu Üzerine, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, 2005, s.18.

ve serbest dolaylı söylem tekniklerine de değinilmektedir². Eseri karşılaştırmalı edebiyat açısından ele alan bir çalışmada, Fransız realist yazar Balzac'ın yazmış olduğu Sönmüş Hayaller romanı ile Uşaklıgil'in Mai ve Siyah adlı eseri, odak figürlerin kurduğu hayaller, uğradıkları hayal kırıklıkları ve yazarların bunları işleyiş şekilleri açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir³. Diğer bir çalışmada, eserde öyküleyici anlatım kadar yer tutan betimleyici anlatım incelenmiştir⁴. Bir başka çalışmada eser, göstergebilimin sunduğu yöntem ve araçlar kullanılarak çözümlenmiştir⁵. Eseri odak figürün, annesiyle olan ilişkisi bağlamında incelemiş olan bir çalışma bulunmaktadır⁶.

Bu çalışmanın kapsamı, Uşaklıgil'in Mai ve Siyah eserini farklı yönlerden incelemiş araştırmaların tümüne yer vermeye engel oluşturmaktadır. Hakkında bu kadar çok yazılı kaynak olmasına rağmen eser, “başı başına” yoksulluk olgusu açısından ele alınıp değerlendirilmiş değildir. Bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışmada, babasının vefatından sonra yüzleştiği yoksulluğun, odak figür Ahmet Cemil'in hayatına etkisi incelenmiştir.

Eserde, çocukluğundan beri edebiyata, özellikle şiire ilgi duyan Ahmet Cemil, Mülkiye Mektebinin son sınıfına geçtiği yaz, on dokuz yaşındayken avukat babasının beklenmedik ölümüyle kendini ekonomik bir buhranın içinde bulur. Babanın ölümünden sonra yoksulluk girdabına kapılan ailenin tek erkeği olarak annesinin ve kız kardeşinin geçim yükünü omuzlamak zorunda kalması, odak figürün hayatını farklı açılardan değiştirir. Çalışmada yoksulluğun Ahmet Cemil'in hayatına etkileri dört başlıkta ele alınmış; birinci bölümde aile ilişkilerinin ve okul hayatının, ikinci bölümde edebiyat hayatının, üçüncü

²Dervişcemaloğlu, Bahar, “Romanda Sözü ve Düşüncenin Temsili: Mai ve Siyah Örneği”, Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık 2017, s.53.

³Alkan, Mehmet, “Mai ve Siyah'ın Sönmüş Hayaller'i”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:15, 2015, sayfa: 3-16.

⁴Gündoğdu, Aysen Kılıç, Mai ve Siyah Romanında Tasvirler ve Yüklendiği Fonksiyonlar, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı TDE-YL-2009- 0001

⁵Yıldız, Funda Uzdu, Mai ve Siyah Romanının Göstergebilimsel Çözümlemesi, Söylem Filoloji Dergisi, Aralık 2019, sayfa: 254-281.

⁶Karabulut, Mustafa, Halit Ziya Uşaklıgil'in “Mai ve Siyah” Romanında Anneye Dönüş İzleği, Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi Yıl:6, Sayı:12, 2020.

bölümde duygusal yaşamının ve dördüncü bölümde arkadaşlık ilişkilerinin yoksulluktan nasıl etkilendiği incelenmiştir. Tekrara düşmeyi önlemek amacıyla yoksulluğun odak figürün psikolojisini nasıl etkilediği ayrı bir başlık altında değil, yoksulluğun Ahmet Cemil'in aile ilişkilerine ve okul hayatına etkilerinin incelendiği birinci bölüm içinde ele alınmıştır. Yoksulluğun Ahmet Cemil'in hayatına etkileri incelenirken anlatım teknikleri ve özellikleri göz önünde tutulmuş, eserdeki olay akışına bağlı kalınmıştır.

2. YOKSULLUĞUN ODAK FİĞÜR AHMET CEMİL'İN HAYATINA ETKİLERİ

2.1. AİLE İLİŞKİLERİNE VE OKUL HAYATINA ETKİLERİ

Bütün realist romancılar gibi Halit Ziya Uşaklıgil de eserinde olayların geçtiği çevreyi kendi gözleriyle değil, kahramanlarının gözleriyle görmeyi tercih etmiştir. Aynı mekânın odak figür tarafından farklı zamanlarda farklı şekillerde betimlenmiş olması, Ahmet Cemil'in psikolojisindeki değişimi gözlemlemek açısından önem taşımaktadır. On dokuz yaşına kadar odak figür için mutluluk yuvası olan Süleymaniye'deki evlerinin, babasının vefatını izleyen günlerde işkence gördüğü bir yere dönüşmesinin sebebi, Ahmet Cemil'in, mezuniyetine kadar geçecek bir yılda ailesini nasıl geçindireceğine ilişkin endişesidir. Odak figürün aklından geçenler, eserde sıkça kullanılan "iç monolog" tekniğiyle yansıtılmıştır: "*Annesiyle kardeşini yaşatmak... Fakat nasıl? ...üç yüz bu kadar gün ki her birini geçirebilmek için ekmek lazım...*" (36) Uşaklıgil, Ahmet Cemil'in geçim endişesinden kaynaklanan karamsarlığını, "leitmotiv tekniği" ile odak figürün eserin farklı yerlerindeki cümlelerinin başında tekrar edilen "ah!" ünlemiyle yansıtmayı tercih etmiştir.

Mülkiye Mektebinin son sınıfına geçtiği yaz babasını kaybeden Ahmet Cemil okulu bırakmaz; ancak ailesini geçindirme yükü omuzlarına çöktüğünden yatılı öğrencilikten çıkıp gündüzlü öğrenciliğe geçer. Okuldan sonra akşama kadar Fransızcadan çeviri yapar; akşam

yemeğinden sonra zengin aile çocuklarına evlerinde özel ders verir; birkaç saatlik uykudan sonra sabah tekrar okuluna gider. “...Uykusundan kıstı... sürekli işlemekten yorulmaya başlayan zavallı başını iki ellerinin arasına almış, ...artık dışarıdan gelen etkileri kabul etmek istemeyen zihnine dersleri sindirmeye çalışırdı.” (52) cümlesi, ekmek parası uğruna yaptığı işlerin, odak figürün ders çalışmasını ne kadar zorlaştırdığını anlatmaktadır. Sınıfı geçemeyeceğinden endişelenen odak figürün korktuğu başına gelmez; ancak “...bir diploma ki... Ahmet Cemil bundan bahsedilmesine rıza vermez, zekâsına sanki bir düşüklük veren bu belgeden utanır.” (52) ifadesinden, okuldan ucu ucuna mezun olduğu anlaşılır.

Odak figürün çalıştığı matbaanın sahibi Tefik Efendi, idare müdürü Ahmet Şevki aracılığıyla, oğlu Vehbi’yi Ahmet Cemil’in kız kardeşi İkbâl ile evlendirmek istediğinde odak figürün idare müdürüne yönelttiği “ — *Lâkin bizim hiçbir şeyimiz yok, bir kız neyle evlenir?*” (109) sorusu, Ahmet Cemil’in yoksulluktan kaynaklanan çaresizliğini göstermektedir. Düğün masrafının idare müdürü Ahmet Şevki’nin erkek tarafından “ağırlık” adıyla aldığı parayla karşılanacak olması, bu evliliğin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynar. Ahmet Cemil’in yoksulluk sebebiyle uğrayacağı en büyük kayıp İkbâl olacaktır. Genç kız bu evlilikte önce ekonomik ve psikolojik şiddet görecektir, sonra aldatılacak, en sonunda fiziksel şiddet kurbanı olarak karnındaki bebeği düşürüp ölecektir.

İç güveysi olarak eve yerleşen Vehbi’nin sadece akşamları tek başına içtiği rakının parasını karşılayıp evin ortak masraflarına katılmaması nedeniyle İkbâl’in evliliği, Ahmet Cemil’in omuzlarındaki ekonomik külfeti daha da artırır. Kardeşinin mutluluğunu her şeyin üstünde tutan odak figür, bu duruma ses çıkarmaz; zaten çalışmak onda “*âdeti bir sinir hastalığı*” (55), “*bir iskaripini altı ay sürüklemek*” (117) ise alışkanlık haline gelmiştir.

Vehbi’nin, yoksulluğu sebebiyle hor gördüğü aileye her fırsatta uyguladığı sözel şiddet esere şöyle yansımıştır:

“...Öyle gülüşleri, bakışları vardı ki daima, ‘Ben sizden çok üstünüm, sizin aranızda düşmekle ne kadar gönül indirmiş oluyorum!’ demek isterdi... Kendisine vahşi bir memlekete düşmüş bir medeni adam yüksekliğini verirdi... Evin içinde yalnız o vardı, ötekiler bütün bir alay döküntü!” (175-176).

Vehbi'nin İkbâl'i, babasının on altı yaşındaki eşiyle aldattığını, kardeşinin bunu bildiği için mutsuz olduğunu anlayan odak figürün kardeşini bu evlilikten kurtarmak için akıl danıştığı Ahmet Şevki, evin ipoteğinden dolayı Ahmet Cemil'in de en az İkbâl kadar Vehbi'ye bağlı olduğunu; İkbâl'in ancak evin üstündeki ipotek kalktıktan sonra boşanabileceğini söyler. Matbaanın kârını artırmak isteyen Vehbi'nin yeni makineler alabilmesi için evlerini ipotek ederken matbaaya ortak olacağına, böylece hem yoksulluktan kurtulacağına hem de şiir kitabını bastırarak Lâmia'yla evlenebileceğine inanmış olan Ahmet Cemil, kardeşinin mutsuzluğundan dolayı kendisini suçlar. Okur, odak figürün aklından geçenleri, “iç monolog” tekniği sayesinde öğrenir. “... Hiç, öyle mi? Demek İkbâl'i kurtarmak için bir şey yapamayacaklar onu böyle içeride, odaların yalnızlığına sığınarak ağlamakta, ümitsizliğinden kıvranmakta tek başına bırakacaklar, öyle mi?” (180) şeklindeki düşüncesi, İkbâl'in aldatıldığını bildiği halde bir şey yapamamanın odak figürü sürüklediği çaresizliği göstermektedir. “...Karanlıktan sızan bir hiçlik kuruntusuyla biraz huzur bulacağını tahmin ederek mumu söndürdü... karanlığı kâse kâse, teselli veren bir hiçlik pınarı suyu gibi kana kana içmek istedi...” (182) ifadesi, kardeşi için ağlamaktan başka elinden bir şey gelmeyen odak figürün kapıldığı melankoliyi yansıtan cümlelerden biridir.

Vehbi'nin matbaadan kovduğu Ahmet Cemil, matbaadan giderken makineleri de götürmek ister; ancak onları taşıyacak hamallara verecek parası yoktur. Söz verilen basım işlerinin yapılabilmesi için makinelerin matbaada kalacağını, Ahmet Cemil'in çalışıp makineler için alınan borcun taksitlerini ödeyeceğini söyleyen Vehbi'yle konuşmak isteyen İkbâl, bu konulara karışmasına sinirlenen kocasının karnına attığı tekmeyle bebeğini düşürür.

Kanaması durmayan ve ateşi düşmeyen kardeşi için eve doktor getirecek parası olmayan Ahmet Cemil, annesinin elmas küpeleriyle yüzüğünü rehin vermek zorunda kalır. Koşullar ne olursa olsun bu küpelerle yüzüğün annede olmasının, “ailesini mutlu etmeyi önceleyen iyi aile babası olmayı” simgelediği, “geri dönüş” tekniğiyle avukat babanın hayatta olduğu yılların anlatıldığı dördüncü bölümden bilinmektedir: Kabul ettiği bir davada, vekâlet ücretinin peşin olarak aldığı yarısıyla evlerini tamir ettirdikten sonra, gerçeğin müvekkilinin anlattığı gibi olmadığını anlayan babası, aldığı parayı geri vererek davadan çekilmeye karar vermiş, annesi küpeleriyle yüzüğünü almasını istediğinde babası şiddetle karşı çıkmış; bir sarraftan yüksek faizle borç alarak o haksız davadan vazgeçmiştir. Babasının en zor koşullarda bile el sürmediği küpelerle yüzüğü annesinden aldığı için odak figürün diğer konularda duyduğu suçluluğa, iyi bir aile reisi olamamanın eksikliği de eklenir.

Evlerini ipotek ettirmiş olmasaydı İkbâl’i Vehbi’den boşattırması olacağını düşünen odak figür, bir gece kollarında kaybettiği kardeşinin ölümünden kendisini sorumlu tutar. Ahmet Cemil’in kardeşinin ölümünden dolayı çektiği vicdan azabından kurtulmak için ölmek istediği, kabir ziyareti sırasında İkbâl’i mezarında doğrularak odak figüre yer açıp onu yanında yatmaya çağırır şekilde görmesinden ve İkbâl’in toprağın altında dinginlik içinde sessiz ve huzurlu bir mutluluk olduğunu söylediğini duymasından anlaşılmaktadır.

Ölerek kurtulma düşüncesini aklından çıkaramayan, son olarak çöldeki memuriyetine giderken gemide kendisini karanlık sulara bırakarak ölmek isteyen Ahmet Cemil, kendisinden başka kimsesi olmayan annesini düşünerek hiçbir zaman eyleme geçemez. *“Bu vücudu ne yapacak? Onu kaldırıp atmak için ne büyük arzusu vardı! Fakat ona sahiplik hakkı başka birisine aitti.”* (243)

Kardeşini kaybetmiş, evlerini kaybetme tehlikesi olan odak figürün aklından geçenlerin “iç monolog” tekniğiyle *“Ne olurdu, o da bir dairede kayıt memuru olsaydı,*

şöhret emeli arkasında koşmasaydı da kendisine o evin sessizliğiyle uygun olacak bir hayat vücuda getirseydi?” (222) biçiminde aktarılmasından, Ahmet Cemil’in, hayallere kapılmayıp kendi maddi gerçeklerine uygun bir hayat kurmuş olsaydı bu felaketlerin yaşanmayacağını düşündüğü anlaşılmaktadır.

Bu düşüncelerle, memur olarak atanma talebinde bulunmak üzere haritada, istese bile hayal kuramayacağı bir yer arayan Ahmet Cemil, sağında solunda, önünde arkasında uçsuz bucaksız kum deryalarından başka bir şey olmayan bir çöl bulur. Yaşamaya devam edebilmenin tek yolunun babasına, kardeşine ve kendi hayallerine mezar olan İstanbul’dan uzaklaşmak olduğuna inanan odak figürün, annesine “... *Seninle uzaklara gidelim, o kadar uzaklara ki kendimizi orada tanıyamayalım, kendimize başka bir dünyada, başka bir hayatta başka mahlûklar gözüyle bakabilelim...*” (249) demesi, Ahmet Cemil için kaçışın, yitirdiği öz saygıyı kazanma, manevi yönden yeniden doğma anlamı taşıdığını göstermektedir.

Eserin sonunda odak figürü ve annesini çöle götürmekte olan geminin İstanbul’dan ayrılmasıyla, yoksulluğun hayal dünyasına sürüklemiş olduğu Ahmet Cemil’in deneyimlediği melankoli, ölüm düşüncesi ve kaçış üçlüsü şeklindeki psikolojinin son halkası tamamlanmış olur.

2.2. EDEBİYAT HAYATINA ETKİLERİ

Eser, Mülkiye Mektebinden bir yıl önce mezun olmuş ve bir yıldır Mir’at-î Şuun gazetesinde yazarlık yapmakta olan yirmi iki yaşındaki Ahmet Cemil’in yıldızların aydınlattığı mai bir gecede kurduğu şu hayalle başlar: “...*Şöhret bulmak, yazar olmak, herkesçe tanınmak, bugün o kadar acılıklarına göğüs vermek için hayatını zehirlediği bu edebiyat dünyasının bir gün yüksek zirvelerine çıkmak...*” (17). Odak figürün edebiyat dünyasının hangi sıkıntılarını çektiği, “geriye dönüş” tekniğiyle Ahmet Cemil’in on dokuz

yaşına kadar olan mutlu hayat hikâyesinin ve on dokuz yaşında babasının ölümünden sonraki üç yılda ailesine bakmak için yaptığı işlerin anlatıldığı, böylece aynı zamanda iki yıl olan gerçek anlatı zamanının genişletildiği dördüncü ve beşinci bölümlerde öğrenilir.

Eserde Servet-i Fünûn topluluğunun dünyaya bakışını ve edebiyat anlayışını temsil eden Ahmet Cemil, gerçek ile hayal çatışmasında hayali tercih eder. Yoksulluk, Ahmet Cemil'in hayallere kapılmasına, yazacağı şiirle şöhrete ve paraya kavuşacağına inanmasına yol açar. Eserdeki *“Biraz hayatın somut gerçeklerini düşünmüş, bu toprak parçasının üstünde bir şiir bulutuna sarınarak uçmak için çalışmamış olsaydı bugün bu kadar mağlup olmayacaktı.”* (241) ifadesi, bunun göstergesidir. Yoksul olduğu için geçimini sağlamaya yönelik olarak yapmak zorunda kaldığı işler ise odak figürün hem yaratıcılık yeteneğini köreltmiş hem de eserine odaklanmasını zorlaştırmıştır. Kısacası yoksulluk, bir taraftan Ahmet Cemil'in hayallere kapılarak şiirle şöhrete ve paraya kavuşacağına inanmasına sebep olmuşken diğer yandan onun edebiyat alanındaki çalışmalarını güçleştirmiştir.

Yaratıcılık yeteneğinin körelmemesi için sanatçının bilgisini ve görgüsünü sürekli geliştirmesi, yaşadığı çağdan haberdar olması, uluslararası sanat gelişmelerini izlemesi zorunludur. Kendi şiirini yaratmanın hazırlık aşamasını oluşturan kitapları okuması gerekirken, on altı sayfaya karşılık kırk kuruş kazanabilmek için, günlerinin büyük bölümünü, daha önce adlarını işitmediği ikinci sınıf Fransız yazarların edebî değeri olmayan hikâyelerini çevirmekle geçirmenin Ahmet Cemil'e verdiği ıstırap, eserde şöyle betimlenmiştir:

“...Damarlarının içinde bir besteci kanının dolaştığını duyduğu halde ekmek yemek için gecesinin sekiz saatini pis çalgılı kahvehanelerde iğrenç kadın şarkıcılara eşlik etmekle geçiren bir kemancı gibi ruhu türlü güzellikler yaratmaya kabiliyet gösteren bu genç, batakhanelerde bitmez tükenmez hırsız konuşmalarını tercüme ettikçe kalbi nefretinden şişerdi.” (44).

Yaratıcılık doğuştan gelmekle beraber, olumlu çevre koşullarına bağlı olarak geliştirilebilen, olumsuz çevre koşulları altında ise körelen bir yetenektir. Bilimsel araştırmalar, yaratıcılıkta, disiplinli çalışmanın, anlık ilhamdan çok daha önemli olduğunu göstermiştir. Geçinmek için gündüzleri çeviri yapmak, geceleri özel ders vermek zorunda olan Ahmet Cemil, eserini yazmadan önce incelemesi gereken yüzlerce ciltlik kitabı, yemek ve uyku saatlerinden kısarak okur. Böylece, yıllardır kafasında şekillendirdiği şiirini geç de olsa yazmaya başlar; ancak bunu, gününün ve gecesinin geçim derdine ayrılmamış sınırlı zamanlarında yapabildiği için eser çok ağır ilerler.

Yaptığı çevirilerin odak figürün yeteneklerine verdiği zararı yazar, “*Hüseyin Nazmi okuyor, Ahmet Cemil yazıyor, birinde fikir melekeleri zenginlik kazanıyor, diğerinde kabiliyetler yıpranıyordu...*” (48) şeklinde ifade etmiştir. Yaratıcılık yeteneğinin baş düşmanı olan tekdüzeliğin Ahmet Cemil’in geçim derdiyle yaptığı bütün işlerde fazlasıyla bulunduğu açıktır.

Vehbi daha çok kâr etme hırsıyla gazete ve matbaa çalışanlarının sayısını azalttığı için Ahmet Cemil, iki çalışanla beraber gazeteyi, idare memuru Ahmet Şevki’yle beraber matbaayı çekip çevirmektedir. Eserini tamamlamak için dinlenmiş, sakin bir kafaya her zamankinden çok ihtiyaç duyan Ahmet Cemil, şiirine son dokunuşlarını, sabahtan akşama kadar gazete ve matbaa işleriyle uğraşmaktan durma noktasına gelmiş bir beyinle yapmak zorunda kalır.

“...yorgun, artık çalışmaya gücü yetmeyen zihnini düşünmeye yöneltemez, çok işlemekten yorulmuş, hastalanmış başını hasta bir çocuk gibi iki ellerinin içine alarak... müsveddelerine bakarak düşünmeye, sanki kaskatı kesilmiş gibi başının içinde bir taş ağırlığıyla duran beyninden bir şey çıkarmaya çalışırdı...” (152) cümlesi, odak figürün yorgunluktan şiirine odaklanmada güçlük çektiğini göstermektedir.

Görüldüğü gibi, yoksulluk, hem odak figürü hayalperestliğe sürükleyerek şiirle şöhret ve para kazanacağına inandırmış hem de ailesine bakmak için yaptığı işlerden dolayı yaratıcılık yeteneğinin körelmesi, eserine yeterince zaman ayıramaması, şiirine odaklanmakta zorlanması gibi nedenlerle Ahmet Cemil'in edebiyat çalışmalarını güçleştirmiştir.

2.3. DUYGUSAL YAŞAMINA ETKİLERİ

Ahmet Cemil'in âşık olduğu, yakın arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin kız kardeşi Lâmia, dadılar ve mürebbiyeler elinde yetişmiş, piyano çalan, on altı yaşındayken bile köşklerinin bahçesinde çember çevirecek kadar çocuksu, istediği her şeyi elde etmeye alışkın, neşeli, cıvıl cıvıl bir kızdır.

Lâmia'nın arzuladığı şeye sahip olmadığında takındığı şımarıkça tutum, eserde ayrıntıymış gibi duran bir olayda saklıdır: Odak figürün Hüseyin Nazmi'nin köşküne gittiği bir gün, Lâmia, Ahmet Cemil'in elinde bir önceki gelişinde kendisine söz ettiği “şey”i göremeyince o “şey”i niçin getirmediğini sorar; odak figür Lâmia'nın neden söz ettiğini anlamayınca Lâmia ona küser, bütün gün somurtur. Gün içinde bir yandan arkadaşıyla çalışan Ahmet Cemil bir yandan da bu “şey”in ne olduğunu hatırlamaya çalışır ve “geriye dönüş” tekniğiyle bir ay önceki ziyaretini gözünde canlandırınca bulur. Lamia'ya, ders verdiği zengin aile çocuklarından birinin elinde gördüğü, Paris'ten gelen, ismini bilmediği için “*Bir kutu ki içinde tavla zarları şeklinde fakat oldukça büyük küpler var, bu küplerin altışar tarafına altı tablonun kesilmiş parçaları yapıştırılmış, küpleri altı suretle düzenlemeli ki o altı tablo ortaya çıksın*” (79) şeklinde tarif ettiği oyuncaktan söz etmiştir.

Tıpkı esere ismini veren iki rengin sembolik anlamları olduğu gibi, “Rubik küpü” de odak figürün Batılılaşmış, zengin ve seçkin sınıfa yükseldikten sonra Lâmia'yla evlenme hayalini simgelemektedir. Oyunağın Paris'ten gelmiş olması, Ahmet Cemil'in oyunağın

ismini bile bilmemesi, bu hayalin gerçekleşmeyeceğinin işaretleridir. Lâmia'yla evlenmek, Rubik küpün üstündeki tabloyu ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. Şiirini yazıp kitap halinde yayımlayarak üne kavuşmak ve toplumda saygın bir yer edinmek, tabloyu ortaya çıkarmaya yönelik bir hamledir. Matbaaya ortak olup meslek edinmek ve zengin olmak düşüncesiyle evlerini ipotek ettirmek, tabloya ulaşabilmek için yapılan bir başka hamledir.

Odak figürün yoksulluğu ile Lâmia'nın zenginliği arasındaki uçurum, Ahmet Cemil'in duygularını genç kıza açmasını engeller. Parasızlıktan aşkını kendi içinde yaşayan odak figür, günün birinde arkadaşına Lâmia'yla evlenmek istediğini söylediğinde Hüseyin Nazmi'nin buna karşı çıkmayacağına emindir; ancak o gün geldiğinde Lâmia'yla evlenebilecek bir dereceye yükselmiş olmak ister. Bu da ancak şiir kitabının getireceği şöhret ile mümkün olacağı için eseri ile Lâmia "*bir çift ikiz kız kardeş gibi*" (139) birbirinden ayrı düşünemeyeceği iki varlığa dönüşür.

Evlerini kaybetme tehlikesinden ve İkbâl'in ölümünden sonra iç hesaplaşmaya girişen Ahmet Cemil, şöhret hayali peşinde koşmasaydı bu felaketlerin yaşanmayacağını düşünüp vicdan azabı çekmekteyken Lâmia'nın bir subayla nişanlandığını öğrenir. Odak figür, Lâmia ile evlenemeyeceğini anladıktan sonra, Lâmia'dan ayrı düşünemediği şiir defterini sobaya atarak yakar. Eserde şiir defterinin sobaya atılmasından hemen önce yer alan "*Artık hülyalarından büsbütün ayrılmak, onlardan bir iz bile bırakmamak ihtiyacı vardı...*" (242) ifadesinden, Ahmet Cemil için şiir defterini yakmanın, gerçekleri görerek hayal dünyasından tamamen çıkmak anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

2.4. ARKADAŞLIK İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Mai ve Siyah'ın on dokuzuncu yüzyıl sonundaki Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yapısına ayna tuttuğu söylenebilir. Odak figürün en yakın arkadaşı Hüseyin

Nazmi'nin babası, sermayeyi elinde tutan, Batılılaşmış, seçkin ve mutlu azınlığı temsil etmektedir. Ahmet Cemil'in temsil ettiği eğitimli orta sınıfın, Batılı ve lüks yaşamına özendiği seçkin sınıfa katılması mümkün değildir. Seçkin sınıf ile eğitimden başka bağlantısı olmayan orta sınıf üyeleri, devlet dairelerinde çalışabilmektedir. Batılılaşmaya karşı, değişime kapalı, geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı yaşayan alt sınıfa odak figürün mahallesinde yaşayanlar ve matbaa işçileri örnek gösterilebilir. Eserde geçen *“karşıtlıklar silsilesi”* (226, 244) ya da *“zıtlıklar zinciri”* (250) tamlamaları ile iki arkadaşın, hayatlarını şekillendiren farklı sosyo-ekonomik sınıflarda oldukları anlatılmaktadır.

Avukat babasının önce Hüseyin Nazmi'yle tanışacağı Askeri Rüştüye, sonra Hüseyin Nazmi'yle birbirlerine kardeş gibi bağlanacakları Mülkiye Mektebine yatılı olarak kaydettirdiği Ahmet Cemil, bu okullarda aldığı Batılı eğitimin etkisiyle kendi mahallesindekilerin bağlı olduğu geleneksel değerlere yabancılaşmıştır. Evlerinin önünde koltuk merasiminin başlayacağını anlayan Ahmet Cemil'in henüz makyajı tamamlanmamış İkbâl'i öptükten sonra, bir haftalığına Hüseyin Nazmi'nin köşküne kaçıp kardeşinin düğününe katılmamış olması, bu kültürel yabancılaşmayı göstermektedir.

Odak figürün Şark kültüründen koparak Batı kültürüne yakınlaşmış olması, bir düşünceyi benimsemekte ya da reddetmekte, bir şeyin etkisi altında kalmakta veya o şeye kayıtsız kalmakta Hüseyin Nazmi'yle tam bir duygu ve düşünce birliği içinde olması, her ikisinin de Fransız şiirinin etkisinde kalarak şiirde yeniliği savunmaları, Ahmet Cemil'in arkadaşıyla kendisini eşit görmesine sebep olmuştur. Babasının ölümünden sonra ailesini nasıl geçindireceğini bilemeyen Ahmet Cemil, yanıldığını, akıl almak için Hüseyin Nazmi'nin köşküne gittiğinde anlar. Servetin sembolü gibi duran köşkün kapısından her zamanki gibi duraksamadan girememesi, Hüseyin Nazmi'nin odasında arkadaşının gelmesini beklerken çevresindeki eşyalara daha önceki gelişlerinden farklı bir gözle bakması, arkadaşının gibi bir kütüphaneye ve kitaplara sahip olmayı ilk defa o gün istemesi, Hüseyin Nazmi'yle farklı

sosyo-ekonomik sınıflarda olduğunu babasının ölümüyle parasız kalınca anlamasından kaynaklanmaktadır.

Babasının vefatından sonra Ahmet Cemil, Hüseyin Nazmi'nin ona istemediği hiçbir şeyi yapmama lüksü kazandıran zenginliğine imrenir: *“Ah! Ahmet Cemil zengin olaydı, ...Onun da Erenköy'de bir köşkü, köşkte süslü bir kütüphanesi... olaydı, Lamartine'i, Musset'yi orada okuyaydı, fakat on altı sayfasını kırk kuruşa tercüme etmek için değil, yalnız kendi zevki, kendi saadeti için...”* (43) cümlesi, ailesini geçindirmek için kitapçıların belirlediği, edebi değeri olmayan eserleri çevirmek zorunda kalan odak figürün Fransız edebiyatının seçkin eserlerinden dilediğini okuyan Hüseyin Nazmi'ye özendiğini göstermektedir.

Freud'a göre, *“...mutlu kişiler düş kurmaz, bunu ancak yeterince doyuma ulaşmamış kişiler yapar... her düş belli bir isteğe doyum sağlama çabası ve böyle bir doyumunu ondan esirgeyen 'gerçek'i değiştirme girişimidir.”*⁷ Yoksulluk, Ahmet Cemil'i hayalperest yapmış, memuriyet olan yazgısını değiştirebileceğine inandırmıştır. Zengin ve realist Hüseyin Nazmi mezun olduktan sonra Hariciye Nezareti'nde işe başlarken, diplomasını çekmeceye kaldıran yoksul ve hayalperest Ahmet Cemil şiir kitabı çıkararak ve matbaaya ortak olacağı inancıyla evini ipotek ettirerek zengin olup sınıf atlayacağı hayaline kapılmıştır. Kişinin yazgısını maddi imkânlarının ve toplumsal konumunun belirlediğini, yazgısını değiştirmeye çalışmanın boşuna çabalamak anlamına geldiğini, evini kaybetme tehlikesinden ve kız kardeşinin ölümünden sonra anlayan Ahmet Cemil eserin sonunda memur olur.

Ahmet Cemil arkadaşının kız kardeşi Lâmia'ya duyduğu aşkı yoksulluğu sebebiyle genç kıza açıklayamadığı gibi, Lâmia'ya karşı olan duygularını aynı sebeple Hüseyin Nazmi'den de gizlemiş; bu durum, daha önce birbirlerinden bir şey saklamamış iki arkadaşın

⁷Freud, Sigmund, Sanat ve Sanatçılar Üzerine (Çeviren: Kamuran Şipal), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995, sayfa:107.

ilişkilerindeki samimiyete gölge düşürmüştür. En yakın dostuyla aralarına böyle önemli bir sır girmesinden dolayı odak figürün duyduğu sıkıntı, “iç monolog” tekniğiyle okura aktarılmıştır: “...Niçin hemen şuracıkta saflık ve samimiyetle arkadaşının ellerine yapışarak, ‘...Bilsen onu ne kadar seviyorum!’ dememişti?” (138)

Ahmet Cemil, İkbâl’e doktor getirmek için annesinin – bir zamanlar babasının gurur kırıcı bularak en zor zamanlarda bile elini sürmediği – elmas küpeleriyle yüzüğünü rehin vermek zorunda kalmış; bu derece yoksullaştığı anlaşılırsa Lâmia’yla evlenme ümidi zarar görür endişesiyle Hüseyin Nazmi’den borç istememiştir: “Sanki hülyalarının şu çöküşüyle aşkı arasına mâni, bir set koymak, kalbinin şu karışık tufanından o emel çiçeğine bir damlanın bile sıçramasına imkân bırakmamak istiyordu” (210). Aynı endişe, arkadaşının köşkünde gerçekleşen şiir tanıtımı gecesinden sonra Ahmet Cemil’in Hüseyin Nazmi’den kaçmasına sebep olmuştur. Bu durum esere “...o ziyafet gecesinden beri Ahmet Cemil ondan kaçıyordu. Bütün bu yoksulluk sıkıntılarını ondan saklamaya... lüzum görüyordu” (210) şeklinde yansımıştır. Matbaadan kovulması ve evini kaybetme tehlikesinin ortaya çıkması, şiirini herkesin beğendiği tanıtım gecesinden hemen sonra gerçekleşen odak figür, Hüseyin Nazmi’nin son gelişmeleri öğrenmesini istememiştir. Babası vefat ettiğinde bir eve sahip olan Ahmet Cemil’in artık daha yoksul olduğunu gizlemek için Hüseyin Nazmi’den kaçması, iki arkadaşın ilişkilerindeki dürüstlüğe önemli ölçüde zarar vermiştir.

İki gencin dostluğunu, Hüseyin Nazmi’nin Paris elçiliğine atanmasının, odak figürün matbaadan kovulduğu, kardeşinin vefat ettiği, evini kaybetme tehlikesiyle karşılaştığı ve Lâmia’nın nişanlandığını öğrendiği zamanla çakışması bitirir. Esere “İnsan kendisinin sefaletini bir servetin ihtişamı yanında, talihsizliğinin hükmünü bir saadet görünüşü karşısında daha büyük bir acıyla anlar...” (226) şeklinde yansıyan açıklamadan, Ahmet Cemil’in birbiri ardına yaşadığı olumsuzluklardan kaynaklanan perişanlığını, dilediği her şeye ulaşmış zengin arkadaşının yanında daha şiddetli hissettiği sonucu çıkmaktadır. Gelecekte

beklentisi kalmamış Ahmet Cemil'in ümitsizliği karşısında Hüseyin Nazmi'nin de Paris'e ilişkin plânlarından söz etmekten çekinmesi üzerine, tanıştıkları günden beri ilk defa birbirlerinden sıkılan iki gencin arkadaşlığı sona erer.

3. SONUÇ

Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah romanıyla ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen eseri, yoksulluğun bireye etkisi bağlamında ele alan bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışmada, babasının vefatından sonra yüzleştiği yoksulluğun, odak figür Ahmet Cemil'in hayatına etkileri incelenmiştir.

Yoksulluğun odak figürün aile ilişkilerini ve okul hayatını nasıl etkilediği incelendiğinde, Ahmet Cemil'in ailesini geçindirmek için çeşitli işlerde çalışmasından dolayı okulundan düşük dereceyle mezun olduğu anlaşılmıştır. Yoksulluk, Ahmet Cemil'in hayallere kapılmasına, evlerini ipotek edip matbaaya ortak olarak meslek edineceğine ve zengin olacağına inandırmıştır. Yoksulluk girdabından kurtulmak için çırpındıkça daha derin bir yoksulluğa sürüklenen odak figür, evlerini kaybetme tehlikesiyle yüzleşmiş, İkbâl'in ölümüne engel olamamıştır. Bunlara kendi hayalciliğinin sebep olduğunu düşünen Ahmet Cemil melankolik, ölümü arzulayan bir psikolojiye bürünmüş, en sonunda memur olup çok uzaklara, bir çöle gitmiştir.

Yoksulluk bir yandan odak figürü hayalperestliğe sürükleyerek şiir kitabıyla şöhret ve para kazanacağına inandırmış öte yandan ailesine bakmak için yapmak zorunda kaldığı işlerden dolayı yaratıcılık yeteneğinin körelmesi, eserine yeterince zaman ayıramaması, şiirine odaklanamaması gibi nedenlerle Ahmet Cemil'in edebiyat çalışmalarını zorlaştırmıştır.

Yoksulluğun odak figürün duygusal yaşamına etkisi incelendiğinde, yoksulluğu sebebiyle aşkını Lâmia'ya açıklayamayan Ahmet Cemil'in şiir defterini kitap olarak yayımladıktan sonra genç kıza evlenme teklif etmeyi plânladığı, Lâmia'nın nişanlandığını öğrenince ondan ayrı düşünemediği şiir defterini sobada yakarak hayal dünyasından çıktığı anlaşılmıştır.

Odak figürün arkadaşlık ilişkilerinin yoksulluktan nasıl etkilendiği incelendiğinde, Ahmet Cemil'in eğitilmiş orta sınıfta, arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin seçkin sınıfta olmasının, odak figürün avukat babasının sağlığında sorun oluşturmadığı; ancak babasının vefatından sonra yoksullaşan Ahmet Cemil'in, arkadaşının zenginliğine imrendiği anlaşılmıştır. Hüseyin Nazmi mezun olduktan sonra Hariciye Nezareti'nde işe başlarken, odak figür kendi maddi gerçeğinden uzaklaşıp hayallere kapılmış, şiir kitabı çıkararak ve matbaaya ortak olacağı düşüncesiyle evini ipotek ettirerek zengin olup sınıf atlayacağına inanmıştır. İki gencin arkadaşlığını, Ahmet Cemil'in peş peşe yaşadığı düş kırıklıklarının acısını zengin ve başarılı arkadaşının yanında daha çok hissetmesinin ve Hüseyin Nazmi'nin her şeyini kaybetmiş odak figürün karşısında kendi parlak geleceğine ilişkin konuşmak istememesinin bitirdiği görülmüştür.

Eserin incelenmesi sonucu, insanların nasıl bir hayat yaşayacaklarını sosyo-ekonomik sınıflarının belirlediğini, bu nedenle kişinin yazgısını maddi imkânlarından ve toplumsal konumundan bağımsız olarak değiştiremeyeceği çıkarımına ulaşılmıştır. Eserin yazıldığı dönemden günümüze, ekonomik durumun birey hayatının şekillenmesindeki etkisinin artarak devam ettiği söylenebileceği için, çalışmanın günümüz birey sorunlarıyla da ilişkili olduğu söylenebilir. Yoksulluğu sebebiyle hayallere kapılıp sınıf atlayabileceğini düşünen Ahmet Cemil, acı kayıplar yaşadıktan sonra yanıldığını anlamış ve sonunda kendi gerçekliğine uygun biçimde, memur olmaya karar vermiştir. Bu son, eserin oluşturulduğu dönemdeki gerçekçi bakış açısıyla da uyumludur.

4. KAYNAKÇA

Alkan, Mehmet, “Mai ve Siyah’ın Sönmüş Hayaller’i”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:15, 2015.

Bilen, Mahmut/ Şan, M. Kemal/ Aydın, M. Kemal, Yoksulluk Sorunu Üzerine, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, 2005.

Dervişcemaloğlu, Bahar, “Romanda Sözü ve Düşüncenin Temsili: Mai ve Siyah Örneği”, Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık 2017.

Freud, Sigmund, Sanat ve Sanatçılar Üzerine (Çeviren: Kamuran Şipal), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Gündoğdu, Ayşen Kılıç, Mai ve Siyah Romanında Tasvirler ve Yüklendiği Fonksiyonlar, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2009.

Karabulut, Mustafa, Halit Ziya Uşaklıgil’in “Mai ve Siyah” Romanında Anneye Dönüş İzleği, Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi Yıl:6, Sayı:12, 2020.

Uşaklıgil, Halit Ziya, Mai ve Siyah, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2020.

Yıldız, Funda Uzdu, Mai ve Siyah Romanının Göstergibilimsel Çözümlemesi, Söylem Filoloji Dergisi, Aralık 2019.